

de ION T. LIPOVAN

Puternica răvăşire a ruinelor din perimetrul anticului *municipium Ampelum* (Zlatna, jud. Alba), de către vastele amplificări industriale, continuă să scoată la suprafaţă un bogat material arheologic care ne furnizează informaţii deosebit de preţioase privind desfăşurarea unor intense activităţi socio-economice şi spirituale în cele 17 decenii de stăpînire romană pe aceste meleaguri.

Recent (1990), au fost descoperite fortuit un monument epigrafic cu caracter votiv şi cîteva fragmente tegulare şampilate¹ pe care le vom prezenta în continuare.

1. *Altar votiv* (fig. 1, a—b) de gresie compactă, cenuşie, dimensiuni² 73 × 36 × 39 cm. A fost scos la suprafaţă în timpul lucrărilor de excavare, în luna aprilie 1990, cu ocazia executării unor excavatii în incinta fostei ITA-Zlatna. Stare de conservare destul de bună. Se păstrează în gospodăria cetăţeanului Sorin Morar din str. 9 Mai nr. 6, Zlatna.

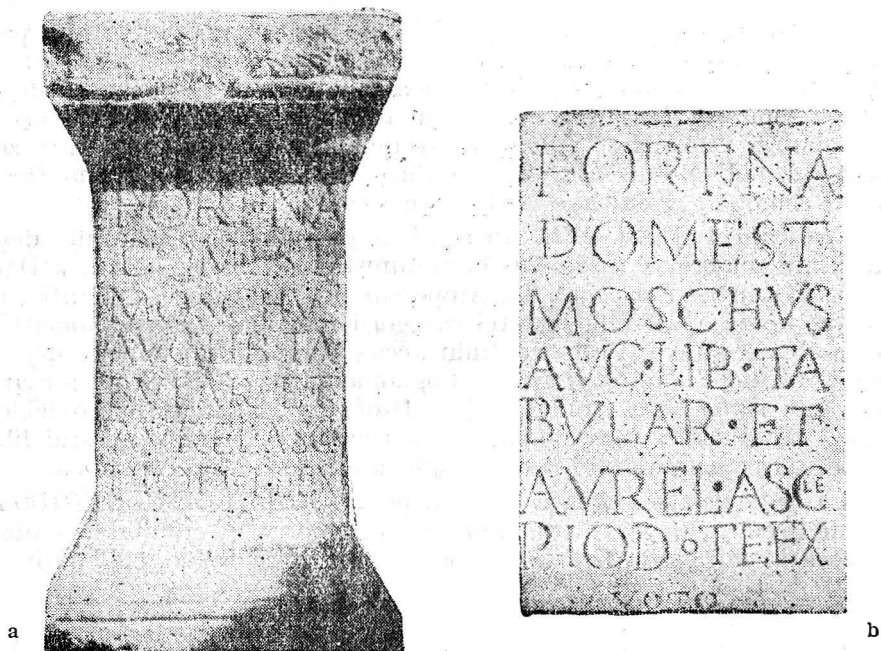

Fig. 1. Monument votiv dedicat zeiței *FORTVNA DOMESTICA* (a); detaliu privind conținutul epigrafei (b).

* Un lot de monumente epigrafice şi sculpturale romane din această aşezare antică, a fost publicat în SCIVA, 39, 1, 1988, 1. p. 59—71 şi SCIVA, 41, 1990, 1. p. 67—82

¹ La descoperirea şi salvarea materialelor arheologice prezentate în această notă au participat şi elevii Vasile Ciobanu, Sorin Moraru şi Silviu Lipovan: le aducem şi pe această cale mulţumirile noastre,

² Ordinea dimensiunilor este: înălţimea × lăţimea × grosimea.

Capitelul, cu dimensiunile $10 \times 36 \times 39$ cm, are pe latura din față la centru o rozetă, puțin scrijelită cu ocazia scoaterii la suprafață, încadrată de două frunze de ferigă, în colțuri acrotere. Legătura dintre capitel și cîmpul inscripției este realizată de o profilatură simplă, iar dintre cîmpul inscripției și bază se realizează printr-un plan înclinat. Cîmpul inscripției, puțin scrijelit la centru, are dimensiunile de 40×28 cm. Literele, frumoase și corect gravate, au următoarele înălțimi: în rîndul 1 de 5 cm, cele din rîndurile 2—7 sînt de 4 cm, iar cele din rîndul 8 de 2 cm. În rîndurile 1, 6 și 7 se află cîte una sau două litere mai mici, înalte numai de 1 cm. Cuvintele din rîndurile 4—6 sînt separate de *interpunctio*. Legătură în rîndul unu *A + E*.

Textul este păstrat integral, simplu, clar și fără dificultăți de descifrare (fig. 1, a—b).

*FORTVNAE/DOMEST (icae) MOSCHVS/AVG(usti) LIB (certus)
TA / (5) BVLAR(ius) ET / AVREL(ia) ASCLE / PIODOTE
EX / VOTO*

La Ampelum, cultul zeiței *FORTVNA*, este relevat de textul a patru monumente votive semnalate anterior³, precum și de o aplică (?) de bronz⁴. Zeița în epigrafele citate, poartă epitetele *Augusta*, *Redux* și *salutaris*. Epitetul *Domestica* este inedit în Ampelum, cit și în alte așezări din provincia Dacia, la Apulum este semnalată o dedicație în care zeița poartă epitetul *Bona Domestica*⁵. În afara Daciei romane epitalul *Domestica* este semnalat la Salonae⁶ și la Carnuntum⁷.

Dedicantul *MOSCHVS*, libert al augustului (împăratului) deține importanta funcție de *tabularius* în administrația minelor de aur a Daciei de vest (*Aurariae Dacicae*)⁸. La Ampelum sînt semnalate, epigrafic, mai multe persoane aparținînd acestei categorii sociale — *libertus augusti* — care în sec. II—III p. Ch. au deținut această importantă funcție de *tabularius*⁹ sau de *adiutor tabularius*¹⁰. Cognomenul *MOSCHVS*, în provincia Dacia, este semnalat la Apulum¹¹ și la Drobeta¹², iar în afara provinciei la Achaia¹³, Balbek¹⁴, Macedonia¹⁵ și la Cyzicus¹⁶. Numele acestui libert imperial este greco-oriental, avînd originea din Asia Mică elenistică.

La dedicație își asociază și soția, pe *AVRELIA ASCLEPIODOTE*, care, de asemenea, poartă un nume de origine greco-orientală, probabil din aceeași zonă geografică. În Dacia romană acest nume, mai puțin răs-

³ IDR, III/3, 301, 302, 303, 304.

⁴ I. T. Lipovan, SCIVA, 42, 1991, 1—2, 75—77.

⁵ CIL, III, 1 939.

⁶ CIL, III, 4 398.

⁷ CIL, III, 1 009.

⁸ IDR, III/3, p. 281.

⁹ IDR, III/3, 288, 314.

¹⁰ IDR, III/3, 280, 323, 336.

¹¹ CIL, III, 977; Al. Popa, *Alba Iulia 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 80.

¹² CIL, III, 1 586; IDR, II, 51; D. Tudor, *OR*⁴, p. 143.

¹³ CIL, III, 527.

¹⁴ CIL, III, 143.

¹⁵ CIL, III, 1 586.

¹⁶ CIL, III, 7 062.

pindit, este semnalat doar la Napoca¹⁷. La Brattia¹⁸ și la Atrans¹⁹ sînt semnalate personaje masculine purtînd cognomenul de *ASCLEPIO-DOTVS*.

Asocierca la dedicație și a soției ne relevă un motiv, foarte probabil, legat de reușita unor afaceri privind prosperitatea familială.

Datarea monumentului, ținînd seama de *nomen gentile* *AVRELIA*, o propunem în primele decenii ale sec. III p. Ch.

Demn de reținut este că monumentul prezentat nu a fost descoperit *in situ*, el a fost surprins întîmplător într-o poziție secundară în apropierea unei posibile zone sacre — *sacellum*²⁰. Acest context nu ne oferă suficiente informații care să ne permită o precizare privind amplasarea inițială a monumentului, respectiv dacă a fost oferit ca *ex-voto* într-un templu, sau a fost expus pe o platformă amenajată în acest scop în zona sacră.

În completarea celor relatate, reamintim că pe la începutul secolului nostru (1902), ca urmare unor săpături arheologice, practic mai mult un sondaj, în perimetrul anticului Ampelum, a fost semnalată existența, *undeva în partea de est*²¹ (s.n.), a unui templu închinat lui Jupiter și Fortuna Salutaris. Cu toată insistența depusă, încă nu s-a putut identifica amplasamentul acestui edificiu. Rămîne ca cercetările și descoperirile viitoare să ne ofere informații mai ample care să ne permită elucidarea acestui aspect.

În apropierea locului unde a fost seos la suprafață monumentul prezentat, au fost surprinse și cîteva fragmente tegulare cu ștampilă pe care le prezentăm în continuare.

2. *Țiglă* (fig. 2/1), fragment, argilă bine frămîntată, densă, cu nisip grosier și mici granule de cuarț, de culoare cărămiziu-gălbuie. Dimensiuni 20 ×

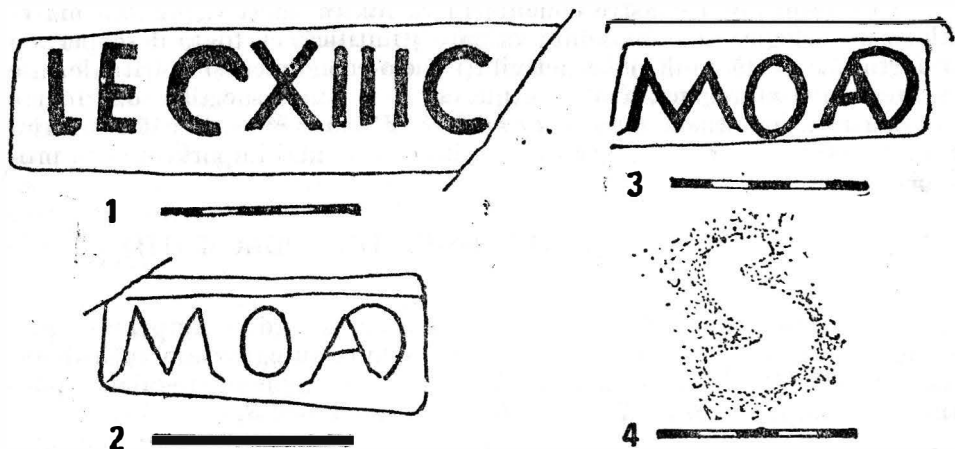

Fig. 2.1 fragment de țiglă cu ștampila *LEG XIII G*; 2, 3 fragmente de bipedale cu ștampila *MOA*; 4 fragment de țiglă cu litera *S*.

¹⁷ CIL, III, 870.

¹⁸ CIL, III, 3 104.

¹⁹ CIL, III, 5 119.

²⁰ I. T. Lipovan, *SCIIVA*, 41, 1990, 1, p. 81.

²¹ G. Téglaş *ArchErt*, 22, 1902, 1, p. 7–12; J. Novák, *Közlemények* 2, 1942, 2, p. 40–53;

R. Pop și colab, *ActaMN*, 15, 1978, p. 217; V. Wollmann, R. T. Lipovan, *Potaissa*, 3, 1982, p. 94.

$\times 1,5 \times 3,5$ cm. Pe fața mai netedă poartă ștampila *LEG XIII G*, fără antropomorfism, într-un cartuș rectangular ale cărui dimensiuni păstrate sînt $14 \times 3,7$ cm, cu colțurile rotunjite. Înălțimea literelor este de 0,3 cm, iar lățimea hastelor este de 0,4 cm.

3. *Cărămidă* (fig. 2/2), fragment, argilă densă, cu nisip grosier și granule de cuarț, bine arsă, culoare roșie cărămizie. La centru poartă două semne/digitale și o ștampilă rectangulară cu sigla *MOAD*, în ligatură *A + D*. Dimensiunile cartușului sînt $9 \times 3,5$ cm, înălțimea literelor este de 2 cm, iar lățimea hastelor de 0,1 cm. Colțurile sînt rotunjite. Sigla din ștampilă abreviază *tria nomina* a cunoscutului magistrat *M(arcus) O(pellius) AD(iutor)*, din *Colonia Dacica*²², proprietarul unei *figlina* la Ampelum.

4. *Cărămidă* (fig. 2/3), fragment, pastă cu o structură și o culoare identică cu ale fragmentului prezentat mai sus (3), provenind de la același tip de cărămidă, respectiv de la „bipedală”, aparținînd aceleiași șarje, cu dimensiunile păstrate $26 \times 25,5 \times 6$ cm. Poartă o ștampilă cu sigla *MO-AD*, rectangulară, cu dimensiunile $8,5 \times 2,7$ cm, înălțimea literelor de 2 cm, iar lățimea lor de 0,2 cm, în ligatură *A + D*.

În perimetrul anticului Ampelum au mai fost descoperite cărămizi și țigle, întregi sau în stare fragmentară, purtînd ștampila citată²³.

5. *Țiglă* (fig. 2/4), fragment, pastă sgrunțuroasă cu granule de cuarț, de culoare cărămizie gălbuie, dimensiuni $16 \times 12 \times 3$ cm. La centru poartă litera *S*, realizată cu degetul, avînd înălțimea de 4 cm. Nu se poate preciza dacă este vorba de o siglă care abreviază numele unui *figulus*, sau este numai un simplu semn digital, respectiv „marca” executantului.

Materialul tegular prezentat în această notă a fost donat Muzeului Unirii din Alba Iulia.

În finalul notei noastre conchidem că mulțimea și varietatea materialelor arheologice de o deosebită valoare științifică, cu toată descoperirea lor fortuită, atestă multiplele activități socio-economice și spirituale, ale unei populații eterogene, atît ca etnic cît și ca stare socială, dar foarte activă, atrasă în această zonă — *ex toto orbe Romano*²⁴ — de către mirajul aurului, definesc această așezare ca una dintre cele mai importante din provincia Dacia.

MONUMENTS ÉPIGRAPHIQUES D'AMPELUM (III)

Résumé

Au printemps de 1990 on a découvert, par hasard, à Ampelum (auj. Zlatna, dép. d'Alba), un monument épigraphique au caractère votif dédié à la déesse *FORTVNA DOMESTICA* et quatre fragments tegulaires portant les estampilles : *LEG XIII G*, *MOAD* et une lettre *S*.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Monument votif dédié à la déesse *FORTVNA DOMESTICA* (a); détail avec l'inscription (b).

Fig. 2. Fragment de tuile avec l'estampille *LEG XIII G*; 2, 3 fragments de tuile bipédale avec l'estampille *MOAD*; 4 fragment de tuile avec la lettre *S*.

²² IDR, III/3, p. 282, 317, 350.

²³ IDR, III/3, 327; I.T. Lipovan, *op. cit.*, p. 80 fig. 6/3–6.

²⁴ Eutropius, *Breviarum ab urbe condita*, VIII, 6, 2